

14.11.2021

Høringsuttalelse fra Knut Hamsun joarkkaskávllå/videregående skole om forslag til endringer i samelovens språkregler

Knut Hamsun joarkkaskávllå/videregående skole viser til høringsnotatet fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet av 13.08.2021 om planlagte endringer i sameloven.

Knut Hamsun js./vgs. takker for anledningen til å uttale seg i saken. Skolen ligger i Hamarøy kommune som er Norges eneste lulesamiske språkforvaltningskommune. Skolen har også en avdeling i Steigen kommune (kjent for utviklingen av den såkalte *Steigen-modellen* i yrkesfagene). Hovedskolen var i 1980 den første som startet lulesamisk undervisning på videregående nivå og har siden 2006 utviklet og etablert en friluftslivslinje. Skolen har to fast ansatte lulesamisklærere som gjennomfører det meste av lulesamiskundervisning i Nordland Fylkeskommune, enten som stedlig undervisning eller som fjernundervisning.

Knut Hamsun js./vgs. har følgende merknader til *Forslag om endringer i sameloven*.

1. Europeisk minoritetsspråkpakt:

Regjeringen har i september 2021 formelt utvidet sine forpliktelser for lule- og sørsamisk språk innen den europeiske minoritetsspråkpakten. Høringsprosessen om endringer i sameloven ble satt i gang i august 2021. Konsekvensene av den inngåtte forpliktelsen bør innarbeides i lovteksten.

2. Koordinert tilnærming på tvers av departementene:

Vi registrerer at sameloven og den nye opplæringsloven behandles av de berørte departementene i to atskilte høringsprosesser, mens det etter vårt syn kommer berettigete krav fra lulesamisk miljø om en mer helhetlig tilnærming i politikken. Høringsnotatet viser til at sameloven vil ha betydning for opplæringsloven, og *vice versa*. Det samiske perspektivet bør ivaretas på tvers av departementene. Vi mener en god koordinasjon mellom fagområdene samt felles prioriteringer vil gi bedre progresjon. Høringsnotatet synes å legge opp til en differensiering av samisk opplæringsrettigheter. Det vil ikke være i tråd med samelovens målsetning om å styrke den samiske befolkningens språkrettigheter. Vi ser ikke at det samme er planlagt i den nye opplæringsloven.

3. Samiskspråklige rettigheter og mangel på samiskspråklig fagfolk:

Vi støtter samiskspråklige rettigheter som oversetting av kommunale dokumenter til samisk, men vi tror ikke at dette papirarbeidet bør ha første prioritet i samepolitikken for de små språkene. Det må regnes med at oversettelser vil binde mye av den ytterst knappe samiskspråklige arbeidskraften.

Vi mener at politikken bevisst bør sørge for flere samiske morsmålstalere, spesielt i de små språkene. Kvalitativt gode samiske undervisningstilbud fra barnehagen til videregående skole bør raskest mulig komme på plass og prioriteres i det videre arbeidet. Bare med god utdanning og språkopplæring får vi fremtidige samisktalende rådgivere, sykepleiere, oversettere, barnehagelærere, leger, lærere og det vi ellers trenger for å skape et likestilt tospråklig samfunn og ivareta samiske rettigheter. En mer målrettet prioritering av tiltak er helt nødvendig om man vil ha fremdrift og på sikt oppfylle de forpliktelsene som nasjonal lov og internasjonale konvensjoner gir.

Det gjelder å fremme sterke sosiale språkfellesskap, kompetansemiljøer, utdanning (først og fremst for lærere og barnehagelærere), og en bedre koordinert utvikling av læremidler. Situasjonen kan først forbedres vesentlig når barn får vokse opp som trygge morsmålsbrukere. Barn må få utvikle en egen trygg samisk identitet og samtidig en naturlig tilhørighet til det norske storsamfunnet som samer, slik at diversitet kan bli en ressurs. Innsatsen bør derfor konsentreres på barnehager og skoler, på kompetanseheving blant lærere, barnehagelærere og kommuneansatte og på et bedre samarbeid mellom språkgruppene.

Det kan forventes at flere språklige rettigheter i flere kommuner vil føre til en sterk mangel på kvalifisert samisk arbeidskraft. Vi mener at staten bør ta ansvar for en klar prioritering av samisk i opplæringen fremfor oversetting av dokumenter for å løse den spente situasjonen på sikt.

4. **Vi støtter ikke betegnelsen «samisk språkområde».**

Vi oppfatter uttrykket som upresist. Den setter alle samiske språk i samme bås og blir da bare det motsatte av norsk språkområde. Uttrykket er dessuten en innkjørt betegnelse for de ulike samiske språkområdene som lulesamisk, sørsamisk eller nordsamisk språkområde. De ulike språkene bør ikke bli helt usynlig i det nye begrepet. Minst bør det settes en plural her: de samiske språkområdene eller språkregionene. Men den gamle betegnelsen forvaltningsområde gjenspeiler i sin motsetning til de tradisjonelle språkområdene bedre den spesielle offentlige forpliktelsen som ivaretas i forvaltningskommuner.

5. **Ulike kommunekategorier:**

Vi finner ikke noen nærmere definisjon av de tre kommunekategorier i høringsnotatet. Vi støtter tanken om ulike kommunekategorier (språkutviklingskommune, språkvitaliseringskommune og bykommune), under forutsetning av at dette inntreffer:

- a. Kategorisering tjener en mer effektiv språkutviklingspolitikk som på sikt setter flere kommuner i stand til å ivareta samiske rettigheter.
Differensieringen sikrer at språkitaliseringskommuner får god finansiering for sitt spesielt vanskelige språkbyggingsarbeid. Finansieringen blir ikke tildelt etter «kjøttvekt» (elevtall med samisk, sametingets valgmanntall), men etter det faktiske arbeidet og ut fra språkets situasjon. Tildelingen retter seg etter tilbudene som kommunen vil tilrettelegge for, og det skapes insentiver. Det bør også skapes mekanismer som gir kunnskap om at midlene virker etter hensikt.
- b. Det er per definisjon statens ansvar å ivareta språkrettighetene for alle minoritetsspråk. Tildeling av midler kan ikke alene overlates til den politiske majoriteten i sametinget hvor flere språkområder konkurrerer mot hverandre om midlene og hvor små språk har få representanter. Det forventes at staten ivaretar sine plikter overfor minoritetsspråkene og de gruppene som er minoriteter innen minoriteten. Det bør formuleres tydelige føringer og forpliktelser for tildeling av midler. Det er nødvendig med revisjoner som sikrer at intensjonen bak midlene er ivaretatt.
- c. Kommunekategori tildeles midlertidig og kan endres dersom forholdene tilsier det. Det bør være en dialog med befolkningen hvilken kommunekategori kommunen bør tilhøre.
- d. Eksisterende rettigheter svekkes ikke gjennom innføring av nye kommunekategorier.

- e. Vi mener at det bør tilføyes en fjerde kommunekategori som kan hjelpe med et bedre organisert og målrettet språkarbeid: Hvert språk bør få en *ressurskommune* med et spesielt ansvar for koordinering og fremdrift innen det språket kommunen tilhører. Det kan gi mer deling, mindre dobbelt utført arbeid, bedre oversikt, bedre statusoppfølging og bedre koordinert planarbeid. Vi anmoder om å tenke igjennom en oppgaveprofil for slike ressurskommuner som vi mener kan hjelpe å utnytte tildelte midler langt bedre i fremtiden.

6. Bykommuner med særlig ansvar for samisk:

Det er legitimt at samer i byen ønsker å bli ivaretatt av det offentlige i tråd med § 108 i grunnloven og med andre forpliktelser som Norge har inngått. Vi støtter dette. Det som ikke bør skje, er at fagmiljøene i de tradisjonelle områdene splittes opp og spres, og at by-institusjoner ser sitt snitt i å tilegne seg samiske oppgaver og utarmer distriktet. Vi mener at denne faren kan motvirkes gjennom konseptet av ressurskommuner som får ansvar for koordinasjon og samarbeid om sine respektive språk (se punkt 5 e).

Det virker urimelig at bykommuner skal kunne velge selv hvilket av de samiske språkene de vil tilby tjenester på. I ekstremtilfellet blir det bare nordsamisk overalt, fordi det finnes flere nordsamer enn øvrige samer. Retten på svar på samme språket som henvendelsen, kommer ikke klart nok frem her, heller ikke at språkrettigheter er individrettigheter (og faktisk en del av menneskerettighetene). En lulesame skjønner ikke uten videre nordsamisk og er ikke tjent med et annet svar enn på sitt eget språk.

7. Innlemmelsesprosess:

Staten bør være på tilbudssiden med rådgivning og arbeide for økt kunnskap om det samisk-relaterte regelverket i kommune-Norge. Det bør sikres at kommunestyrene har kulturkompetanse og er godt informert om menneskelige og økonomiske implikasjoner i forkant av en avgjørelse om innlemmelse. Vi deler oppfatningen om at frivillig innlemmelse er den beste forutsetningen for et godt samarbeid. Vi mener imidlertid at det bør jobbes langt mer for at denne frivilligheten utvikler seg positivt på grunnlag av grundig kunnskap og historisk og kulturell forståelse. Det bør også gis insentiver.

8. Rett på samisk svar, skriftlig/muntlig:

Departementet ønsker å legge til rette for at flere kommuner blir forvaltningskommuner av samisk språk. Det antas å bli lettere gjennom en inndeling i tre kommunekategorier som forbindes med ulike forpliktelsesnivåer. Vi støtter tanken om at flere kommuner tar ansvar for det samiske, men vi mener at «stor kommunal valgfrihet» i henhold til hvilket rettighetsnivå for samene en kommune vil legge seg på, er feil vei å gå. Minoritetsrettigheter skal beskyttes, og man bør derfor ikke sette dem under avstemning i kommunestyrene. Alle kommunekategorier bør ha definerte, bindende forpliktelser.

Vi mener at eksisterende rettigheter i dagens kommuner ikke må svekkes gjennom den nye klassifiseringen.

Barnevernstjenesten på hjemmebesøk og hjemmetjenesten for de eldre omfattes i lovteksten ikke av svarplikt på samisk. Men det er jo nettopp her at de mest sårbare situasjoner med behov for kommunikasjon på morsmålet kan oppstå. Vi mener at utgangspunktet for prioriterte endringer bør være menneskenes reelle behov og ikke hvorvidt reguleringen «passer bedre med dagens organisering av offentlig forvaltning». Av de fremlagte alternativene om rett til muntlig/skriftlig svar i

bykommuner og språkvitaliseringskommuner støtter vi derfor henholdsvis alternativ 2. Samtidig er det ikke helt innlysende hvorfor kommunale organer bør ha flere plikter innen de samiske språkene enn fylkeskommunale.

9. Ansvar for oversettelse av offentlig informasjon:

Vi støtter generelt likestilling av språkene. Dokumenter, skjemaer og selvbetjeningsløsninger bør gjøres tilgjengelig på de tre samiske språkene. Vi har registrert at samene er blitt uteglemt da Corona-informasjon ble spredt på mange forskjellige språk, slikt bør ikke skje. Det virker bemerkelsesverdig lite ambisiøst at det ifølge høringsnotatet «ikke er mulig å legge ut informasjon på samisk» fordi systemene ikke støtter samiske tegn, og at «det vil endre seg med tiden» (side 69). Digitale løsninger som legger til rette for bruk av alle samiske tegn, bør fremskyndes. For de små språkene bør det foreløpig tas hensyn til den reelle situasjonen hvor det er mer nødvendig å rekruttere lærere og helsearbeidere enn oversettere. Forpliktelser til oversettelse av alle dokumenter i kommunene vil føre til en enda vanskeligere rekrutteringssituasjon.

Ansvar for oversettelser av juridiske dokumenter bør ligge hos det offentlige. Vi viser til det flerspråklige land Sveits som håndterer fire språk, tre av dem helt likestilt, med en egen statlig oversettelsesinstitusjon som også har juridisk kompetanse for å kunne garantere tekstenes juridiske validitet. Vi mener at lovoversettelser bør bedømmes av lingvister og språkkyndige jurister i en dertil egnet institusjon, og ikke fastslås via avstemning i Sametinget. Det vil samtidig hjelpe med utvikling av de samiske språkene som rettspråk, og dessuten kan en slik institusjon som oversettelsestjeneste bistå kommuner og fylkeskommuner i vanskelige språkspørsmål.

10. Informasjonsplikt:

Vi støtter lovfesting av informasjonsplikt om samiske rettigheter. Det plasserer ansvaret på riktig sted. Det er viktig at kompetansen på samiske rettigheter heves blant offentlig ansatte og at den praktiske håndteringen av disse rettighetene gjennomgås rutinemessig i offentlige institusjoner. Offentlige institusjoner i de samiske språkområdene bør ha en plikt til å skolere ansatte, spesielt nytilsatte, om forholdene i samiskspråklige områder og om resulterende plikter.

11. Rekruttering av samiskspråklig personell og fortrinnsrett:

Vi støtter departementets vurderinger.

12. Utdanning for å øke samiskspråklig kompetanse i det offentlige:

Vi støtter utdanningspermisjon med lønn for offentlig ansatte som vil skaffe seg kunnskap og ferdigheter i samisk språk. Det vil være nyttig ikke bare for å kunne svare på samisk, men norskspråklige ansatte vil gjennom språkkunnskaper også øke forståelsen av samisk kultur og livssyn. Siden det ifølge statistikk ikke er stor interesse for denne ordningen, bør den håndteres så generøst som mulig, og lønnskostnadene erstattes. Mange fordommer beror på kunnskapsmangel og manglende kulturell kompetanse, dette kan aktivt motvirkes gjennom språklæring. Staten bør motivere til kompetanseheving i samisk hvor det er mulig, ikke bare hvor det er nødvendig.

Permisjon for å heve den samiskspråklige kompetansen knyttes til offentlige institusjoners plikt å svare på samisk. Vi vil vise til en liten absurditet i denne sammenhengen.

Stiftelsen Árran (lulesamisk språk- og kultursenter) og Árrans private lulesamiske barnehage i Hamarøy har ikke plikt til å svare på samisk, men de gjør det selvfølgelig via selvforpliktelse. Begge institusjoner er ut ifra driftsformen «privat», men driver med midler fra det offentlige og jobber utelukkende med statens forpliktelser overfor lulesamisk som minoritets- og urfolksspråk. Disse private institusjonene er med sitt språk- og kulturarbeid bærebjelker for overlevelsen av det lulesamiske språket. Allikevel har ifølge lovformuleringen deres ansatte, i motsetning til offentlig ansatte, ikke rett til utdanningspermisjon når de vil heve sin kompetanse i lulesamisk. Det virker absurd. Árran er en avgjørende pådriver i det lulesamiske språkarbeidet i Norge og huser et viktig kompetansemiljø som også Knut Hamsun js./vgs. gjerne tar i bruk og står i faglig kontakt med. Her bør man finne pragmatiske løsninger for utdanningspermisjoner som støtter opp om statens målsetninger.

13. Klagerett:

Selv om det er en selvfølge at det kan klages på ikke innfridde rettigheter, vil klager på lulesamiske og sørsamiske språkrettigheter ofte ikke føre til løsninger i fattige distriktskommuner. Samiskspråklig arbeidskraft mangler, og det er også mangel på midler og mangel på politisk vilje som følge av det. Det oppleves delvis dramatiske situasjoner, spesielt i eldreomsorgen hvor demente pasienter er helt avhengig av å få omsorg på eget morsmål.

Ikke oppfylte rettigheter er et problem som fra vårt syn fremfor alt løses gjennom en prioritert styrking av opplæring i språkene. Det må bli flere kvalifiserte samisktalende som kan gjøre jobbene hvis alle rettighetene skal kunne innfris.

Et samisk språkombud vil bl.a. kunne belyse forhold som står i veien for en fungerende språkopplæring i landet. Med riksrevisjonens rapport om samiskopplæringen i mente støtter vi derfor ideen om et samisk språkombud.

14. Organisering av samisk språkarbeid

Språkutvalget foreslår videreføring av Sametingets rapport hvert fjerde år. Departementet vil oppheve dette lovfestede krav med den begrunnelsen at Sametinget har fått en mer selvstendig stilling og at staten har bedre muligheter å innhente informasjon om hvordan offentlige organ etterlever samelovens språkregler. Vi mener at gjensidig informasjon om progresjonen i utviklingen av de samiske språkene er et viktig grunnlag for en god koordinasjon mellom Sameting og staten. Det bør lovfestes at det tas evalueringer og status på språkarbeidet i regelmessige intervaller på begge sider. Også ressurskommunene kan spille en rolle her. Riksrevisjonens rapport om samiskundervisningen 2019-2020 viser at det å ta status og drøfte nødvendige endringer og tiltak vil kunne bidra til progresjon i saken. Sametingets mer og mer selvstendige status bør ikke føre til mindre dialog.

15. Språkernes likeverd

Foreslått lovtekst slår fast at de seks samiske språkene (sørsamisk, umesamisk, pitesamisk, lulesamisk, nordsamisk og østsamisk/skoltesamisk) er likeverdige med norsk språk. Det bør da opplyses om hvorfor bare tre av språkene omfattes av kapittel 3 i sameloven, eller hvorvidt likestilling av de andre tre språkene blir ivaretatt på annen måte.